

ISSN 2181-9505
Doi Journal 10.26739/2181-9505

Philosophy and Life

FALSAFA VA HAYOT • ФИЛОСОФИЯ И ЖИЗНЬ

2022 № 2 (17)

ISSN 2181-9505

Doi Journal 10.26739/2181-9505

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi

O'zbekiston falsafa jamiyati

Национальный Университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Международный научно-исследовательский центр Имам Бухари

при Кабинете Министров Республики Узбекистан

Философское общество Узбекистана

The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

**Imam Bukhari International Research Center under the Cabinet of Ministers
of the Republic of Uzbekistan**

Philosophical Society of Uzbekistan

FALSAFA VA HAYOT

XALQARO JURNAL

ФИЛОСОФИЯ И ЖИЗНЬ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ

PHILOSOPHY AND LIFE

INTERNATIONAL JOURNAL

2022 № 2 (17)

Jurnal bir yilda 4 marta nashr qilinadi.

Журнал выходит 4 раза в год.

The journal is published 4 times in a year.

Toshkent-2022

MUNDARIJA

SIYOSAT VA JAMIYAT FALSAFASI

Mansurova Malohat Yunus qizi

Yangi O'zbekistonning boshqaruv tizimida Markaziy Osiyo mutafakkirlari ilmiy merosining o'rni.....9-18

Norbo'tayev Islombek Musurmonovich

O'zbekistonda taraqqiyotning hozirgi bosqichida milliy yuksalish imkoniyatlari va istiqbollari.....19-27

TA'LIM VA FAN FALSAFASI

Tulenova Gulmira Jandarovna, Yunusov Laziz

Zamonaviy virtual texnologiyalar: strukturalar va istiqbollar.....28-34

Xudayberganov Ravshonbek Xudaybergan o'g'li

Til va kommunikatsiya dialektikasi.....35-42

Ibragimova Djeyla Teyyar qizi

Ontologik kontekstda kulgililikdagi voqelik va uydirmaning diskursivligi.....43-61

TARIX FALSAFASI VA FALSAFA TARIXI

Shadmanov Qurbon Badriddinovich

Frensis Bekonning "Tajribalar yohud axloqiy va siyosiy ko'rsatmalar" shoh asari: nashrlar, noshirlar va tanqidchilar haqida.....62-72

Axmedova Zebiniso Azizovna

Ahmad Donish — Islohotchi va pedagog.....73-80

Tursunboy Sultonov

O'rta asr Sharq iste'dod egalarining qarashlari.....81-90

Choriyeva Madina Aliyevna

Firdavsiy falsafiy dunyoqarashining nazariy va g'oyaviy ibtidosi.....91-102

Xo'jayev Davron Nuriddinovich

Alisher Navoiy falsafiy merosini o'rganilishining tarixiy-retrospektiv xususiyatlari.....103-110

DUNYO MADANIYATI VA DINIY AN'ANALAR

Zohirov Ramiz Turdimurodovich

Ayolning oila institutidagi ijtimoiy-demografik, reproduktiv va estetik-etikologik funksiyalari.....111-120

Djo'rayev Farxod Qurbonboyevich

Harbiy kadrlar faoliyati samaradorligini oshirishning ma'naviy-axloqiy mexanizmlari.....121-128

Mamatkulov Davlatjon Maxamatjonovich

"Ommaviy madaniyat" va "Overton oynasi" konsepsiyasi.....129-135

Ashurov Abror Uralovich

Ekologik nazorat tushunchasiga doir nazariy-konseptual yondashuvlar.....136-144

Mengliqulov Umid Mamadiyevich

Surxon etnomadaniyatining rivojlanish xususiyatlari.....145-155

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ ПОЛИТИКИ И ОБЩЕСТВА

Мансурова Малохат Юнус кизи

Значения научного наследия среднеазиатских мыслителей в системе власти нового Узбекистана.....9-18

Норбутаев Исломбек Мусурмонович

Возможности и перспективы национального развития на современном этапе развития Узбекистана.....19-27

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУК

Туленова Гулмира Жандаровна, Юнусов Лазиз

Современные виртуальные технологии: структура и возможности.....28-34

Худайберганов Равшонбек Худайберган огли

Диалектика языка и коммуникации.....35-42

Ибрагимова Джейла Тейяр кызы

Дискурсивность реальности и вымысла в комическом в онтологическом контексте.....43-61

ФИЛОСОФИЯ ИСТОРИИ И ИСТОРИЯ ФИЛОСОФИИ

Шадманов Курбон Бадриддинович

Венцонное произведение Фрэнсиса Бэкона «Опыты или наставления нравственные и политические»: издания, издатели и критика.....62-72

Ахмедова Зебинисо Азизова

Ахмад Дониш - реформатор и педагог.....73-80

Султонов Турсинбой

Взгляды на талантов ближнего Востока.....81-90

Чориева Мадина Алиевна

Теоретические и идейные истоки философского мировоззрения Фирдауси.....91-102

Хужаев Даврон Нуриддинович

Историко-ретроспективная характеристика изучения философского наследия Алишера Навои.....103-110

МИРОВАЯ КУЛЬТУРА И РЕЛИГИОЗНЫЕ ТРАДИЦИИ

Зохиров Рамиз Турдимуродович

Социо-демографические, репродукционные и этикологические функции женщин в институте семьи.....111-120

Джураев Фарход Курбонбоевич

Духовно-этические механизмы повышения эффективности военнослужащих.....121-128

Маматкулов Давлатжон Махаматжонович

«Массовая культура» и концепция «Окна овертона».....129-135

Ашуров Абдор Уралович

Теоретико-концептуальные подходы к понятию экологического управления....136-144

Менгликулов Умид Мамадиевич

Характеристика развития сурханской этнокультуры.....145-155

CONTENTS

PHILOSOPHY OF POLITICS AND SOCIETY

Mansurova Malohat Yunus qizi

The importance of the scientific heritage of central asian thinkers in the administration system of new Uzbekistan.....9-18

Norbutoyev Islombek Musurmonovich

The possibilities and perspectives of national ascendance in the present stage of development in Uzbekistan.....19-27

PHILOSOPHY OF EDUCATION AND SCIENCE

Tulenova Gulmira Jandarovna, Yunusov Laziz

Modern virtual technology: structure and possibilities.....28-34

Xudayberganov Ravshonbek Xudaybergan o'g'li

Language and communication dialectics.....35-42

Ibragimova Djeyla Teyyar kizi

Discursiveness of reality and fiction in comic at ontological context.....43-61

PHILOSOPHY OF HISTORY AND HISTORY OF PHILOSOPHY

Shadmanov Qurbon Badriddinovich

Magnum opus of francis bacon "The essays or counsels, civil and moral": editions, publishers and critics.....62-72

Ahmedova Zebiniso Azizovna

Ahmad Donish - reformer and educator.....73-80

Sultonov Tursunboy

Views of talents of the middle East.....81-90

Choriyeva Madina Aliyevna

Theoretical and ideological origins of Firdausi's philosophical world view.....91-102

Xo'jaev Davron Nuriddinovich

Historical-retrospective characteristics of the study of Alisher Navoi's philosophical heritage.....103-110

WORLD CULTURE AND RELIGIOUS TRADITIONS

Zohirov Ramiz Turdimurodovich

Socio-demographic, reproductive and eticological functions of woman in the family institute.....111-120

Djurayev Farxod Qurbonboyevich

Spiritual and ethical mechanisms of increasing the efficiency of military personnel....121-128

Mamatkulov Davlatjon Maxamatjonovich

"Mass culture" and the concept of "Overton window".....129-135

Ashurov Abror Uralovich

Theoretical and conceptual approaches to the concept of environmental management.....136-144

Mengliqulov Umid Mamadiyevich

Characteristics of development of Surkhan ethno-culture.....145-155

Xudayberganov Ravshonbek Xudaybergan o‘g‘li
Falsafa fanlari doktori, professor v.b.
Toshkent davlat transport universiteti
“Ijtimoiy fanlar” kafedrasi (O‘zbekiston, Toshkent)
E-mail: paradigm777@bk.ru

TIL VA KOMMUNIKATSIYA DIALEKTIKASI

Annototsiya. Ushbu maqolada til va kommunikatsiyalarning falsafiy xususiyatlar, ularning rivojlanishida muloqatning metodologik o‘rni, shuningdek, tilning mohiyatini tushunish va tushuntirishning eng murakkab, ziddiyatli va ilmiy nuqtai nazaridan muhim muammolardan biri ekanligi yoritilgan. Darhaqiqat, til falsafasi, ijtimoiy kommunikatsiya muammolarini ilmiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish zamonaviy fandagi muhim sohalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, jamiyatning ilmiy-nazariy rivojlanishida ijtimoiy-gumanitar fanlarning o‘rni xususan, til va kommunikatsiya masalalarining o‘zaro aloqadorligi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: muloqat, til, verbal, noverbal, paralingivistik, interaktiv, persepsiya, interpretatsiya, dekonstruktiv, paradigma, verbal muloqat, noverbal muloqat, ilmiy-metodologik, til va kommunikatsiya, falsafiy-germenevtik, empirik va ratsionallik, tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-kommunikatiya, verbal-kommunikatsiya.

LANGUAGE AND COMMUNICATION DIALECTICS

Annotation. This article highlights the philosophical aspects of the balance of language and communication, the philosophical aspects of communication in their development, as well as the fact that understanding and explaining the essence of language is one of the most complex, controversial and important issues from a scientific point of view. Indeed, the philosophy of language, scientific and philosophical analysis of the problems of social communication remains one of the most important areas of modern science.

Moreover, The role of the social sciences and humanities in the scientific and theoretical development of society, in particular, the interrelationship of language and communication issues has been analyzed.

Keywords: communication, language, verbal, nonverbal, paralinguistic, interactive, perception, interpretation, deconstructive, paradigm, verbal communication, nonverbal communication, scientific-methodological, language and communication, philosophical-hermeneutic, empirical and rational, natural-scientific, social-communication, verbal-communication.

ДИАЛЕКТИКА ЯЗЫКА И КОММУНИКАЦИИ

Аннотация. В данной статье освящаются проблемы соотношения языка и коммуникации, философские аспекты общества в их развитии, утверждается, что с научной точки зрения понимание и объяснение значимости языка являются одним из сложных, противоречивых и существенных проблем. Точно так же философия языка, научно-философский анализ проблем социальной коммуникации остаётся одним из важных областей современной науки. Кроме того, в работе анализируются место и роль социально-гуманитарных наук, в частности, взаимосвязь языка и коммуникации в научно-теоретическом развитии общества.

Ключевые слова: коммуникация, язык, вербальный, невербальный, паралингвистический, интерактивный, восприятие, интерпретация, деконструктивная, парадигма, вербальная коммуникация, невербальная коммуникация, научно-методологическая, язык и коммуникация, философско-герменевтическая, эмпирическая и рациональная, естественно научная, социально-коммуникационная, вербальная коммуникация.

KIRISH

Dunyoda kechayotgan globallashuv jarayonlari xavfsizligini ta'minlash, avj olib borayotgan ma'naviy xurujlar, yot g'oya va mafkuralar ta'siridan inson qalbi va ongini ma'naviy va ilmiy-metodologik jihatdan himoya qilishda milliy til, milliy kommunikatsiya madaniyatini rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltirmoqda. XXI asr fan taraqqiyotida til va kommunikatsiya mutanosibligining falsafiy-germenevtik xususiyatlarini tadbiq etilmoqda.

Tilning mohiyatini tushunish va tushuntirish eng murakkab, ziddiyatli va ilmiy nuqtai nazaridan muhim muammolardan biridir. Shu bois, til falsafasi, ijtimoiy kommunikatsiya muammolarini ilmiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish zamonaviy fandagi muhim sohalardan biri bo'lib qolmoqda. Darhaqiqat,

jamiyatning ilmiy-nazariy rivojlanishida ijtimoiy-gumanitar fanlarning oʻrni xususan, til va kommunikatsiya masalalarining oʻzaro aloqadorligini tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, "...ontologiya va bilish nazariyasida empirik va ratsionallik paradigmalaridan farqli oʻlaroq tilning yangi modellari birlashtiradi. Bunga koʻra, ongning borliqqa munosabati til orqali ifoda etiladi. Til ong vaborliqning barchastrukturalarini oʻz ichigaqamrab oladi" [Lipkin A.I. 2007. b. 608]. Bizningcha, borliqning mavjudligini tildan ajrata bilish kerak. Biroq inson tomonidan tashqi dunyoni anglab yetish, uni germeneytik tushunish va tushuntirish, ong va borliqni tildan ajrata olish kerak.

Til va kommunikatsiya muammosi germeneytik jihatlar G.G.Gadamer, V.Diltey, P.Riker, F.Shleyermaxerlar tomonidan oʻrganilgan. Masalan, Gademerning fikriga koʻra, til ongni gapga va shu bilan birga muloqotga aylantiradi [Gadamer G. 1985. S. 26-50] deya taʼkidlaydi.

Shu nuqtai-nazardan qaraganda, olamda hodisalar, xossalar va munosabatlarning mavjudligi hech kimga shubha solmaydi. Xususan, ular til tomonidan yaraladi va tilning konstruksiyalari hisoblanadi. Til va kommunikatsiyalarning oʻzaro mutanosibliigi olamni anglashda konstruktiv vositasi boʻlib xizmat qiladi.

Hozirgi zamon fanida tilning tabiiy-ilmiy imkoniyatlari nafaqat germeneytik balki, empirik gʻoyalar, yaʼni tajriba va amaliy faoliyatlar asosida tadqiq etilmoqda. Bu oʻz navbatida fanning tilni oʻrganuvchi fenomenologiya, analitika, kommunikatsiya, germeneytika kabi sohalarini rivojlanishiga olib keldi. Shuningdek, falsafa va fanning fundamental sohalarini jumladan, til va kommunikatsiya mutanosibliigining falsafiy jihatdan ilmiy tadqiq qilishni taqozo qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Til va kommunikatsiyada qonunlar, sabablar, hodisalar, xossalar, munosabatlar tilning maʼnolari bilan aniqlanadi. Shu bois til va kommunikatsiyaning interpretatsion (talqin qilish), dekonstruktiv (maʼnoni qayta tuzish) holatlariga alohida eʼtibor berish matnni tushunishda muhim omil boʻladi. XX asr fanida tilni falsafiy oʻrganish mashhur Vena toʻgaragi va mantiqiy pozitivizm tomonidan ilgari surilgan konsepsiya asosida vujudga kelgan.

Dunyodagi nufuzli universitet va ilmiy tadqiqot institutlarida til va kommunikatsiyani rivojlantirish bilan bogʻliq muammolarni chuqur oʻrganish, til va kommunikatsiyalarning modellarini falsafiy-germeneytik jihatdan tadqiq etish, olamni bilish va anglashda til kommunikatsiyalarining oʻrniga doir ilmiy asoslangan tavsiya va amaliy takliflar ishlab chiqish falsafa fani, jumladan til falsafasi uchun ham nihoyatda dolzarbdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Hozirda til va kommunikatsiya mutanosibligi, ularning rivojlanish yo'nalishlari, jamiyatga ta'siri kabi masalalar tadqiqi nafaqat mahalliy yoki mintaqaviy, balki umuminsoniy ahamiyat kasb etmoqda. Til va kommunikatsiya mutanosibligining barcha jihatlarini chuqur va atroflicha tadqiq etishga ehtiyoj nihoyatda kuchaymoqda.

Bugungi kunda til, muloqat va kommunikatsiya sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar har qanday mutaxassisni kasbidan qat'i nazar o'z qobiliyatini o'sib borishi uchun xizmat qilmoqda. Chunki, jamiyat rivojining asosini turli kommunikatsiyalar, muloqotlar tashkil etadi. Jumladan, M.Baxtin, "Kommunikatsiyaga quyidagicha ta'rif beradi: "Mavjudlikni tushushnish bu muloqat qilishdir. Shuning uchun dialog mohiyatan bo'lishi va tugashi kerak emas. Qachonki dialog tugasa, hammasi tugaydi" [Baxtin M.M. 1994. b. 160].

Bizningcha, muloqot tushunish va tushuntirish jarayonida o'zaro aloqalar tizimi bo'lib, unda insonlar ijtimoiy-kommunikativ, psixologik verbal-kommunikativ ma'lumotlarga ega bo'lishida alohida ahamiyat kasb etadi. Muloqotda tomonlarning faollashuvi tufayli axborot almashish, o'zaro o'rganish, o'rgatish, munosabat bildirish, aloqada bo'lish jarayonlari amalga oshadi. Bundan tashqari muloqotning kommunikativ, interaktiv hamda perseptiv singari turlari ham bor.

Muloqotning kommunikativ usulida insonlar o'zaro axborot almashadilar. Bunday muloqot insonlarga muayyan ijtimoiy vazifa yuklaydi. Muloqot jarayonida ular bir-biri bilan o'zlariga taalluqli mavzularda gaplashish orqali ma'lumot, fikr, g'oya, bilim, qarashlari borasida fikr almashadilar. Bu jarayonda eng faol vosita til, nutq hisoblanadi.

Interaktiv muloqotda insonlarning baravar harakatlanishi, fikr almashishi tufayli tomonlar faollashadi va natijada axborot almashish, o'zaro tushunish va tushuntirish, munosabat bildirish, aloqada bo'lish kabi jarayonlari amalga oshadi. Interaktivlik nafaqat o'zaro muloqot, balki aniq vaqtda tomonlarning teng muloqotga kirishidir. Interaktiv muloqotning o'ziga xos jihatlari shundaki, birinchidan, auditoriya bilan muayyan vaqt oralig'ida ikkinchidan, to'g'ridan-to'g'ri muloqotga kirishish hisoblanadi.

Perseptiv muloqotda odamlar bir-birlarini ko'proq hissiy tushunadilar, idrok etadilar va o'zlarini suhbatdoshlari o'rniga qo'yib tasavvur qilishga urinadilar. Perseptiv muloqot yuqorida biz tavsiflagan ikki muloqotga nisbatan murakkabroq kechadi.

Shuningdek, til va kommunikatsiyalarning o'zaro mutanosibligi haqida fikr yuritganda muloqat muayyan tomonga ya'ni insonlarning axborot almashunivuni germeneytik nuqtai nazardan talqin qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, "Kommunikatsiya voqelikning ishtirokchilari o'rtasida

kechadigan muloqot bu - begona soʻzlarning uchrashuvi va oʻzaro taʼsirini belgilovchi murakkab hodisadir”[Baxtin M.M. 1994. b. 160].

Bizningcha, til va kommunikatsiyalarning ijtimoiylashuvi jarayoni ikki yoki undan ortiq kishining muayyan bir maqsadga erishish yoʻlida birgalikda amalga oshiradigan nutqiy faoliyatidir. Bunda insonlarning oʻzaro kommunikativ nutq ifodasi almashib turadi. Bunday oʻzaro hamkorlik muloqot orqali maʼlum maqsadga erishish, muayyan masalaga oydinlik kiritish, muammoning yechimini birgalikda izlab topishga imkon yaratadi.

Muloqotning hamkorlikda harakat qilish va faoliyat koʻrsatish jarayonida odamlarni birlashtiradigan vosita til boʻlib, u muloqotga kirishuvchilar oʻrtasida aloqa bogʻlanishini taʼminlaydi. Ayrim maʼlumotlarda muloqot tushunchasiga “insonning boshqa kishilar bilan aloqaga kirishish ehtiyojini qondirish uchun individlar yoki ijtimoiy guruhlar oʻrtasida bevosita faoliyatlar, bilimlar, malakalar, tajribalar, axborotlar almashinuvidagi oʻzaro taʼsir”[Osipov G.V. 1998. b. 210] deya taʼrif beriladi. Demak, muloqot ikki va undan ortiq kishilarning bir-biri bilan aloqa qilish ehtiyojini qondirishga qaratilgan oʻzaro taʼsir jarayoni boʻlib, bunda axborotlar almashiniladi, munosabatlar oʻrnatiladi va rivojlantiriladi.

Muloqot tufayli inson ijtimoiy tajriba va madaniyatni egallaydi. Umuman olganda, muloqot fenomeni fanda atroflicha oʻrganilgan. Masalan, L.A.Karpenko, B.F.Lomovlar [Lomov B.F. 1984. b. 242-271] va boshqalar muloqotning funksiyalarini ichki tuzilishi xususiyatlari borasida ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Ushbu olimlarning fikriga tayangan holda muloqotning kommunikativ (axborot uzatish), interaktiv (hamkorlikda harakat qilish) va perseptiv (oʻzaro birgalikda idrok etish) funksiyalarini alohida koʻrsatish mumkin. Ana shu uchta funksiyaning birligi muloqot jarayonida hamkorlikdagi faoliyat va ishtirokchilarning oʻzaro taʼsir etishdagi harakatlarini tashkil etish usuli sifatida maydonga chiqadi bular quyidagilar:

Birinchidan, muloqotning kommunikativ jihatida individlarning oʻzaro maʼlumot almashinishi sodir boʻladi.

Ikkinchidan, muloqotning interaktiv jihatida individlar nafaqat bilim va gʻoyalar, balki harakatlar bilan ham oʻzaro taʼsirni amalga oshiradilar. Yanada aniqlik kiritadigan boʻlsak, muloqot shaxslararo birgalikdagi harakat, yaʼni odamlarning hamkorlikdagi faoliyati jarayonida tarkib topadigan aloqalari va oʻzaro bir-birlariga taʼsirining yigʻindisi sifatida yuzaga chiqadi. Hamkorlikdagi faoliyat va munosabat ijtimoiy qoidalar — odamlarning birgalikdagi harakati va oʻzaro munosabatlarini qatʼiyat belgilab qoʻyadigan hamda jamiyatda udum boʻlgan hulq-atvor namunalari asosida amalga oshiriladigan ijtimoiy nazorat sharoitida yuz beradi. Jamiyat ijtimoiy qoidalar

sifatida qabul qilgan, ma'qul topgan, udumga aylangan va tegishli vaziyatda turgan har bir kishidan bajarilishini kutayotgan namunalarning o'ziga xos tizimini yaratadi. Ularning buzilishi qoidadan chetga chiqadiganlarning xulq-atvori to'g'rilanishini ta'minlaydigan ijtimoiy nazorat mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Uchinchidan, muloqotning perseptiv jihatida muloqot jarayonida o'zaro bir-birini idrok qilish orqali tushunishdir, ya'ni muloqotning ushbu jihatida bir kishining ikkinchi kishi tomonidan idrok qilinishi, tushunilishi, baholanishi kuzatiladi. Muloqotning mazkur jihatida idrok qilinayotgan odamni idrok qiluvchi o'zining shaxsiy xislatlari bilan qiyoslash natijasida anglaydi va tushunadi. Idrok qilinayotgan shaxsning o'rniga idrok qiluvchi o'z xohishi bo'yicha mulohaza yuritishi, uni tushunishga intilishi o'z-o'zini anglash negizida namoyon bo'ladi.

Til va kommunikatsiyalarning o'zaro ijtimoiylashuv jarayonlarida inson o'zining mavjud potensialini amalga oshiradigan muhitni yaratadi. Kommunikatsiya zamonaviy dunyoda butun insoniyat hayotining asosiy negiziga aylanib bormoqda. Bu borada M.Veber, ilgari surgan kommunikatsiya modelida muloqotning asosiy natijasi bu insonning boshqa inson tomonidan tushunilishi va o'zaro tushunishi deya ta'kidlaydi [Veber M.O. 1990. b. 49].

Bizningcha, M.Veber tomonidan ilgari surgan g'oyalari insonlar o'rtasi o'zaro muloqot va kommunikatsiya modellarini nazariy va germeneytik jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Bu o'z navbatida ijtimoiy-kommunikativ jarayonlarning o'zaro aloqadorligi borliqning yangi sohalarini ochib berib, muloqot shakllarning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuniingdek, til falsafasi doirasidagi ilmiy tadqiqotlar asosan Gerder, Gumboldt, Grimm, Lipps kabi olimlar tomonidan lingvistik va ekzistensial nuqtai-nazardan olib borilgan [Serl D.R. 2004. s. 208].

Umuman olganda, kommunikatsiyaning naqadar keng qamrovli va murakkab hodisa bo'lib, V.Norbert, "kommunikatsiya – axborot almashinuvi va jamiyatni birlashtiruvchi segment" deya ta'kidlaydi [Viner N. 2011. b. 74].

Hozirgi kunda til va kommunikatsiya jarayonlarida muloqotning verbal, noverbal, paralingvistik turlari keng o'rganilmoqda.

Verbal muloqot og'zaki nutq orqali suhbatlashish bo'lib, ya'ni bunda ko'p gapiruvchi emas, yaxshi tinglovchi bo'lishi juda muhim. Vaholanki, G.Melnikning fikricha, "Muloqot – verbal holatda axborot olish usuli bo'lib, ikki yoki undan ortiq odamning verbal muloqoti, o'zaro fikr va axborot almashishi, teng muloqotga kirish jarayonidir" [Melnik G. 2006. B. 272]. Shuningdek, insonlarning verbal muloqot jarayonida so'zlardan tashqari turli xil harakatlardan, kulgi, ohanglar va boshqalardan ham foydalanadilar.

Noverbal muloqot nutqsiz, imo-ishoralar orqali gaplashishdir. Bunday muloqotda qarashlar, xatti-harakatlari, mimika, turli jestlar orqali inson shaxsiy fikri yoki o'zida kechayotgan psixologik holatni ifodalashi mumkin. Jumladan, V.Karimova, "Noverbal muloqotning milliy hamda hududiy xususiyatlari borligini ham alohida ta'kidlab o'tmoq lozim. Masalan, o'zbek xalqining muloqot jarayoni boy, o'zaro munosabatlarining bevosita xarakteri unda shunday vositalarning ko'proq ishlatilishi bilan bog'liq. Noverbal muloqotda ayollar ko'proq hissiyotlarga boy bo'lganligi sababli, suhbatlashayotganlarida bir-birlariga yaqin turib gaplashdilar, erkaklar o'rtasida esa doimo fazoviy masofa bo'ladi" [Karimova V. 2012. b. 68–69].

Paralingvistik muloqot bu nutqni bezovchi omillarga, ya'ni tovushning past-balandligiga, ifoda usullariga asoslangan muloqot. Bunga nutqning baland yoki past tovushda ifodalanayotganligi, tovushlar, to'xtalishlar, duduqlanish va til bilan amalga oshiriladigan harakatlar misol bo'ladi. Ularning barchasi muloqot jarayonini yanada kuchaytirib, suhbatdoshlarning bir-birlarini yaxshiroq bilib olishlariga yordam beradi.

XX asr psixolog olimlari Pol Ekman va Uollas Frizenlar, verbal va noverbal muloqotlar o'rtasida mavjud bo'lgan o'zaro bog'liqlikni muhokama qilishda oltita muhim jihatlarini sanab o'tadilar:

Birinchidan, biz so'zlarimizni ta'kidlash uchun noverbal signallardan foydalanishimiz mumkin. Barcha yaxshi ma'ruzachilar buni qanday qilib imo-ishora qilish, ovoz balandligi yoki nutq tezligini o'zgartirish, qasddan pauza qilish va hokazo.

Ikkinchidan, bizning so'zlashuvchan bo'lmagan xatti-harakatlarimiz bizning aytganlarimizni takrorlashi mumkin.

Uchinchidan, noverbal signallar so'zlarning o'rnini bosishi mumkin. Ko'pincha, so'zlarni gapirishga hojat yo'q. Oddiy imo-ishora kifoya qiladi.

To'rtinchidan, nutqni tartibga solish uchun biz og'zaki bo'lmagan signallardan foydalanishimiz mumkin. Burilish signallari, bu imo-ishoralar, vokalizatsiya, so'zlashuv va tinglashning so'zlashuv rollarini almashtirishga imkon beradi.

Beshinchidan, og'zaki bo'lmagan xabarlar ba'zida bizning aytganlarimizga zid keladi. Masalan, bir do'stimiz, u sohilda juda yaxshi vaqt o'tkazganini aytadi, lekin uning ovozi tekis va yuzida his-tuyg'ular yo'qligi sababli biz bunga amin emasmiz.

Oltinchidan, biz xabarimizning og'zaki mazmunini to'ldirish uchun og'zaki bo'lmagan signallardan foydalanishimiz mumkin. Noverbal signallar biz ishlatadigan so'zlarni aniqlashtirishga va haqiqatni ochib berishga yordam beradi [Martin S.Remland. 2004. b. 75].

XULOSA

Til va kommunikatsiya mutanosibligining ijtimoiylashuvida muloqot ikki yoki undan ortiq kishining muayyan bir maqsadga erishish yo'lida birgalikda amalga oshiradigan nutqiy faoliyatidir. Ushbu jarayonda tomonlarning til va nutq ifodasi, uni qabul qilish jarayonlari integratsiyalashib turadi. Ya'ni, biror kishi gapiradi, ikkinchi kishi tinglaydi. Bunday o'zaro hamkorlik muloqot orqali ma'lum maqsadga erishish, muayyan masalaga oydinlik kiritish, muammoning yechimini birgalikda izlab topishga imkon yaratadi. Muloqotda tomonlarning faollashuvi tufayli axborot almashish, o'zaro o'rganish, o'rgatish, munosabat bildirish, aloqada bo'lish jarayonlari amalga oshadi. Garchi bu jarayonda turli xil ta'sir vositalari orqali axborot almashish ro'y bersa-da, mohiyatan bu tajriba, qobiliyat, dunyoqarash, bilim va malakalar, shuningdek, jamiyat va shaxs taraqqiyotining zaruriy hamda umumiy shartlaridan biri hisoblangan faoliyat natijalarining almashinuvi yuzaga keladigan real hodisadir. Shuningdek, muloqot jarayonida gapiruvchi bilan eshituvchi o'rtasida muayyan ma'noda o'zaro psixologik, verbal, noverbal va kommunikativ metodlar yangi ma'lumotlarga ega bo'lishda muhim ahamiyat kasb etadi.

BIBLIOGRAFIYA

1. Липкин А. И. Философия науки. М., – ЕКСМО, 2007. – С. 608.
2. Бахтин М.М. Проблема творчества Достоевского. М., 1994. – С. 160.
3. Социологический энциклопедический словарь. В русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор академик Г.В.Осипов. – М., НОРМА, 1998. – С. 210.
4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва, 1984. – С. 242-271.
5. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии // Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. – С.49.
6. Винер Н. Кибернетика и общество. Тайдекс Ко, 2011. – С. 74.
7. Мелник Г.С., Тепляшина А.Н. Основы творческой деятельности журналиста.—СПб.: Питер, 2006. – С. 272.
8. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya darslik. – Toshkent.: TDIU bosmaxonasi, 2012. 68–69-betlar.
9. Martin S. Remland. Kundalik hayotda noverbal muloqot. 2-nashr. Xouton Mifflin, 2004. 75-bet.
10. Gadamer H.-G.. Lob der Theorie. Reden und Aufsätze. Frankfurt am Mein, 1985. S. 26-50.
11. Философия языка. Редактор-составитель Дж. Р. Серл. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – С. 208.